

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 03 | pp. 141-148 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ENERGETIKA SOHASIDAGI KORXONALARDA XARAJATLARNI HISOBGA OLIISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Temirqulov Alisher Abduraimovich,

Farg'ona politexnika instituti,

“Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası” i.f.n., dotsent v.v.b.,

e-mail: a.temirkulov@ferpi.uz

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda energetika sohasidagi korxonalarda xarajatlarni hisobga olishning nazariy jihatlari ko'rib chiqildi, unda boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ma'lumotlarni shakllantirish haqida fikr yuritildi, bu iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi hisoblanadi, xususan, ushbu tarmoq korxonalarida xarajatlarni hisobga olishni tashkil etish o'ziga xos jihatlarni o'rganish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi hisoblanadi. Energetika korxonalarida xarajatlarni samarali hisobga olish va hisoblash muammolariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: elektr energetikasi korxonalari, elektr energiyasi tariflari, elektr energiyasi narxi, raqobatbardosh mahsulot, ishlab chiqarish tannarxi, foyda va rentabellik, xarajatlar, xarajatlarni tahlili.

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЗАТРАТ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА

Аннотация. В настоящем исследовании рассмотрены теоретические аспекты учета затрат на предприятиях энергетической отрасли, в которых рассматривается формирование данных для принятия управленческих решений, что является основной целью бухгалтерского учета на современном этапе экономического развития, в частности, изучение специфики организации учета затрат на предприятиях данной отрасли является основной целью данного исследования. Особое внимание уделяется проблемам эффективного учета и расчета затрат на предприятиях энергетики.

Ключевые слова: электроэнергетические предприятия, тарифы на электроэнергию, цены на электроэнергию, конкурентоспособная продукция, себестоимость продукции, прибыль и рентабельность, затраты, анализ затрат.

FEATURES OF COST ACCOUNTING AT ENERGY SECTOR ENTERPRISES

Abstract. This study examines the theoretical aspects of cost accounting at energy industry enterprises, which consider the formation of data for management decision-making, which is the main purpose of accounting at the present stage of economic development, in particular, the study of the specifics of cost accounting at enterprises in

this industry is the main purpose of this study. Special attention is paid to the problems of effective accounting and cost calculation at energy enterprises.

Key words: electric power companies, electricity tariffs, electricity prices, competitive products, cost of production, profit and profitability, costs, cost analysis.

Kirish qismi. Elektr energetikasini isloh qilish eng muhim tarkibiy qism hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi institutsional o‘zgarishlar. islohotga bo‘lgan ehtiyoj, birinchi navbatda, so‘nggi yillarda sohaning faoliyati va rivojlanishida salbiy tendensiyalar paydo bo‘lganligi bilan bog‘liq. Elektr energetikasi korxonalarining jiddiy muammolaridan biri qisman qimmat narx qo‘yish usulidan foydalanish tufayli ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish uchun rag‘batlarning yo‘qligi edi.

Iste‘molchining to‘lov qobiliyati pastligi (elektr energiyasi boshqa tovarlarga qaraganda sekinroq ko‘tarilganligi) sababli tartibga soluvchi organlar tomonidan elektr energiyasi tariflarining o‘shishini to‘xtatib turish, ishlab chiqarish xarajatlari oshib borishi natijasida islohot boshlanishidan oldin sanoat korxonalarining yarmidan ko‘pi zarar ko‘rdi va O‘zbekiston Respublikasida elektr energiyasi narxi iqtisodiy jihatdan ancha past bo‘ldi.

Ushbu tendensiyalar mamlakatning iqtisodiy rivojlanish ssenariysiga mos kelmaydi, bu YAIM ishlab chiqarishning yuqori o‘shish sur‘ati (yiliga 5-6%) va elektr iste‘molining mos ravishda o‘shishi (yiliga taxminan 3%) bilan ijtimoiy — iqtisodiy islohotlarni majburiy amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Elektr energetikasining rivojlanish sur‘atlarining mamlakatning iqtisodiy rivojlanish ssenariysiga muvofiqligini ta‘minlash uchun sanoatda elektr energiyasini ishlab chiqarish va sotish sohalarida raqobat muhitini yaratadigan, bozorga kirish erkinligini ta‘minlaydigan, uning ishlashi uchun shaffof va prognoz qilingan qoidalarni joriy etadigan yangi iqtisodiy munosabatlarni shakllantirish zarur.

O‘zbekiston Respublikasi elektr energetikasi sohasini liberallashtirish zarurligini anglagan birinchi davlatlardan emas. 2018-yilda uni isloh qilish konsepsiyasi ishlab chiqilgan paytda Buyuk Britaniya, AQSH, Fransiya, Yaponiya, Finlyandiya, Norvegiya, Shvetsiya, Daniya, Italiya, Braziliya, Qozog‘iston, Ukraina va boshqa ko‘plab mamlakatlarda elektr energetikasini o‘zgartirish amalga oshirilib bo‘lingan edi. Elektr energetikasida raqobatbardosh munosabatlarning joriy etilishi global tendensiyadir va O‘zbekiston Respublikasi bu yo‘nalishda bir joyda orqada, bir joyda esa boshqa mamlakatlardan oldinda harakat qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Korxonalarda xarajatlarni hisobga olishning ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlarimizning tadqiqotlarda o‘z aksini topgan, xorijiy olimlardan A.Sheremet, K.Duri, M.A. Vaxrushina V.Paliy, N.Kondrakov, O.Nikolaeva [9], S.Buchkova, D.Stoun, K.Xitching, R.Myullendorf, N.D.Vrublyovskiy, A.Arens, Dj.Lobbek, V.Suys va boshqarar tomonidan ushbu mavzu tadqiq etilgan [10], [11], [12].

Yurtimiz yetakchi olimlaridan M.Q.Pardayev, F.G‘ulomova, K.B. Urazov, M.E. Pulatov, A.A. Abdug‘aniyev [13], A.X. Rametov, O.M.Jumanov [14], B.Xasanov, M.Umarova va boshqalar tomonidan ham ushbu mavzu o‘rganilgan.

Yuqoridagi olimlarning fikrlarini o'rganar ekanmiz, biz xarajatlarni faqat ishlab chiqarish ya'ni mahsulot yoki tovarlarni bevosita xomashyodan yaralish jarayonini o'z ichiga olgan sikl ichidagi xarajatlarning hisobi haqidagi umumiylikni ko'rishimiz mumkin. Misol uchun K.B. Urazov va M.E. Pulatov "Buxgalteriya hisobi" darsligida aynan ishlab chiqarish xarajatlari to'g'risida fikr yuritib shunday ta'rif beradi "Ishlab chiqarish xarajatlari – bu bevosita mahsulotlarni (ish, xizmatlarni) ishlab chiqarishga ketgan, shuningdek, ularning tannarxini tashkil etuvchi xarajatlar"[3].

Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan F.G'ulomova – "ishlab chiqarish xarajatlarini tayyorlanayotgan mahsulotning ishlab chiqarish miqdoriga bog'liqligiga qarab sarflangan ikki guruhga o'zgaruvchan va shartli o'zgarmaydigan xarajatlarga bo'lishni taklif etgan. Doimiy xarajatlar ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmaydi uning o'sishiga ham bevosita ta'sir etmaydi va ishlab chiqarishning har qanday, hatto nolinch hajmida ham mavjud bo'ladi. Bunga korxonaning to'lov majburiyatlari (zayomlar bo'yicha foiz va boshqa), soliqlar, amortizatsiya ajratmalari, ijara haqi, qo'riqlash xizmatiga to'lov uskunalarga xizmat ko'rsatish uchun sarflar, boshqaruv xodimlari maoshi va shu kabilar kiradi" [4] deb o'z tarifini keltirgan.

Yana respublikamiz iqtisodchi olimlaridan B.Safarov va T.Raxmanov "Xarajat – bu moddiy resurslarni sotib olishga qilingan sarflar bo'lib, daromadlar va xarajatlar konsepsiyasiga ko'ra, shu davrning o'zida daromad keltirishi kerak" [5] deb tariflagan. Xudi shunday ta'rifni F.T. Abduvaxidov, I.N. Qo'ziyev, Sh.X. Dadabayevlar "Buxgalteriya hisobi" [6] darsligida keltirib o'tishgan.

Bunda tashqari respublikamiz olimlarning ko'plab adabiyotlarda 1-son BHMS "Hisob siyosati va moliyaviy hisobot"da berilgan "Xarajatlar –aktivlarning qisqarishi yoki sarflanishi natijasida iqtisodiy resurslarning kamayishi, shuningdek daromadlarni olishga oid xo'jalik subyekting odatiy faoliyati natijasida majburiyatlarning paydo bo'lishidir" [1] tarifdan foydalaniladi.

Shu o'rinda ushbu mavzu nega ushbu mavzu doimiy o'rganishda va tadqiq etishda degan o'rinli savol o'rta qiqishi bejiz emas, negaki har bir korxonaning asosiy maqsadi bu daromadlarni ko'paytirish foydani oshirishdan iborat bunday natijaga erishishning eng qulay va samarali yoli bu xarajatlarni samarali boshqarish va shu orqali tannarxga ta'sir o'tkazishdan iborat [15]. Ishlab chiqarilayotgan mahsulot ko'rsatilayotgan xizmatlarning tannarxini bir so'mga tushirish, qanchalik foydani oshirishga xizmat qilishini bilish hozirgi har bir zamonaviy korxonaning istiqboli kelajagi garovidir [16]. Yurtimiz rahbariyati ham ushbu masalani chuqur his etim bu boradagi ishlarni qo'llab-quvvatlab kelmoqda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Tarmoqlar bo'yicha tannarx o'rtacha 10 foizga qisqartirilgan bo'lsa-da, kimyo va yengil sanoat, avtomobilsozlik, qurilish materiallari va boshqa bir qator tarmoqlarning ayrim mahsulotlari qimmatligi sababli tashqi bozorlarda raqobatdosh bo'la olmayapti" [2] bu degani xarajat mavzusi bevosita respublikamiz eksport salohiyatiga ham ta'sir etadi.

Biz tomonimizdan tanlangan mavzu energetika sohasidagi korxonalarda xarajatlarni hisobga olishning o'ziga xos jihatlari, bugun har kungidan ham muhimdir, zero, energetika sohasi barcha iqtisodiyotni harakatga keltiradigan kuch, energiya demakdir. Bu tanlangan mavzuning naqadar dolzarbligini va asosligini yana bir bor e'tirof etishni ta'minlaydi

Tadqiqot metodologiyasi. Biz ushbu maqolada nazariy va amaliy asos sifatida buxgalteriya hisobida xarajatlarni boshqarish masalasini tahlil va sintez uslubi yordamida o'rgandik, xususan, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanish, aynan energetika sohasidagi korxonalarda tannarxga tasir etuvchi omilar, xarajatlar tizimli yondashuv uslubida tahlil etildi. Energetika sohasidagi korxonalarda xarajatlarni hisobga olishning o'ziga xos jihatlari, muammo va yechim uslubida tadqiq etildi.

Tahlil va natijalar. Buxgalteriya hisobi sanoatni boshqarishning eng muhim funksiyalaridan biri sifatida boshqaruv uchun axborot blokini yaratishni deyarli to'xtatdi. Hozirgacha an'anaviy ravishda buxgalteriya hisobotlariga kiritilgan ma'lumotlar bozor munosabatlari sharoitida turli foydalanuvchilar guruhlarining ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi.

Elektr energetikasi korxonalarining ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyati to'g'risida sifat jihatidan yangi moliyaviy va boshqaruv ma'lumotlari zarur bo'lib, ular asosida nafaqat ushbu korxonalarni joriy boshqarish bo'yicha qarorlar qabul qilish, balki undan sanoat kompleksidagi mavjud vaziyatni tahlil qilish va uni strategik rivojlantirish bo'yicha qarorlar qabul qilish uchun ham foydalanish mumkin.

Hozirgi vaqtda ishlab chiqarish tannarxi va uni tahlil qilishning turli usullaridan foydalanish muammosi shundaki, buxgalteriya tizimlari korxonalarni boshqarish tizimining axborot ehtiyojlarini qondirishga hissa qo'shishi kerak, shuning uchun xarajatlarni o'lchash usullarini tanlashda yagona yondashuvlarni ishlab chiqish va guruhlash kerak. Analitik ma'lumotlar va xarajatlarni guruhlash asosida korxonada ishlab chiqarishni hisobga olish tizimini shakllantirish uchun aniq texnologik operatsiyalar ajralib turadigan xarajatlar markazlari, to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar markazlari, yakuniy javobgarlik markazlari kabi obyektlar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda ishlatiladigan muhim ko'rsatkichlardan biri foyda va rentabellikdir [17]. Rentabellikka ta'sir qiluvchi omil-bu xarajat hisoblanadi [18]. Qarorlarni tayyorlash, qabul qilish va amalga oshirish bosqichlarida boshqaruv ehtiyojlari uchun axborot bazasini shakllantirishning asosiy mezon bo'lib ishlab chiqarilgan mahsulotlar sonining o'zgarishi munosabati bilan ishlab chiqarish xarajatlarining xatti-harakatlarini o'rganishning tahlili hisoblanadi [19]. Tahlil orqali har bir xo'jalik yurituvchi subyektni ishlab chiqarish, ishlarni bajarish va ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarning maqsadga muvofiqligi va samaradorligi baholanadi. Xarajatlar mulkni boshqarish, mahsulot ishlab chiqarish, sotish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish va zararni qoplash bilan bog'liq xarajatlarni o'z ichiga oladi. Ular odatda pul mablag'lari, zaxiralar, binolar, jihozlar va boshqalar kabi aktivlarning chiqib ketishi yoki ulardan foydalanish shaklida bo'ladi.

Xarajatlar-bu ma'lum vaqt davomida sarflangan resurslarni pul bilan baholashdir. Xarajat-bu iqtisodiy foydaning quyidagi shaklda kamayishi, hisobot davrida aktivlarni tasarruf etish yoki ulardan foydalanish, shuningdek ishtirokchilarda kapitalning pasayishiga olib keladigan majburiyatlarning paydo bo'lishidir.

Sanoatni qayta qurish sharoitida tarif siyosati samaradorligini oshirish uchun elektr energetikasi korxonalarida buxgalteriya hisobi, ichki hisobot va xarajatlarni tahlil qilish ushbu sohadagi bir qator muammolarni hal qilishni talab qiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi elektr energetikasida raqobat muhitini yaratish jarayonini tarmoq korxonalarida moliyaviy holatdagi o'zgarish tendensiyalarini va tarmoqni qayta qurish sharoitida elektr energetikasi korxonalarining rivojlanish istiqbollari o'rganish asosida xarajatlarni kamaytirishning zaruriy sharti sifatida aniqlash, oxirgi iste'molchilarga xizmatlar tariflarini shakllantirishda hisobga olinadigan xarajatlarga ularning ta'sir ko'rsatuvchi omillari va darajasini aniqlash.

2. Taqsimlash — tarmoq faoliyatini amalga oshiruvchi va tarif siyosatining xususiyatini belgilaydigan elektr energetikasi korxonalarida xarajatlariga ta'sir etuvchi omillarni tasniflashni amalga oshirish.

3. Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash sohasidagi elektr energetikasi korxonalarida xarajatlarni hisobga olish metodologiyasini aniqlash.

4. Elektr energetikasi korxonalarining ichki hisobotini shakllantirish xarajatlarini tahliliy hisobga olish tizimini ishlab chiqish.

5. Aholi va yuridik shaxslar uchun elektr energiyasi tariflariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan elektr energetikasi korxonalarida xarajatlarni tahlil qilish metodologiyasini takomillashtirish.

XXI asrning oxiriga kelib, O'zbekiston Respublikasida, ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda bo'lgani kabi, elektr energetikasining tashkiliy mexanizmini bozor o'zgarishlari asosida tubdan o'zgartirish zarurligi anglandi. Elektr energetikasi sohasini isloh qilish uchun iqtisodiy va siyosiy sharoitlar turli mamlakatlarda sezilarli darajada farq qiladi, bu ularning tarixiy va ijtimoiy xususiyatlari bilan bog'liq. Ushbu xususiyatlar muhokama qilinadigan va amalda amalga oshiriladigan transformatsiya modellari va dasturlarining farqlarini aniqlaydi. Barcha mamlakatlar uchun umumiy bo'lgan islohotlar strategiyasi elektr energiyasi bozorlarini yopiq, monopol bozordan ochiq, raqobatbardosh energiya va quvvat bozoriga o'tishni erkinlashtirishdan iborat.

Raqobat muhitining ishlashi va rivojlanishi, birinchi navbatda, energiya ishlab chiqarish sohasida bozor narxlarini belgilash mexanizmi bilan ta'minlanadi.

Bunday mexanizmni yaratish, birinchidan, energiya ishlab chiqarish funksiyasini mustaqil biznes turiga ajratishni, ikkinchidan, energiya ishlab chiqaruvchilarning tariflari va investitsiya faoliyatini tartibga solishni talab qiladi. Ishlab chiqarish narxi asosan energiya bozoridagi talab va taklif balansi asosida belgilanishi kerak. Ushbu yondashuv ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va elektr energiyasiga investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantiradi.

Energetika kompaniyalarining parchalanishi bir yoki bir necha bosqichda amalga oshirilishi mumkin. Elektr energiyasini ishlab chiqarishni uzatish va sotishdan ajratish, sotishni uzatishdan (tarqatishdan) ajratish lozim. To'liq parchalanish bilan mulkchilik bo'linadi va har bir faoliyat sohasida mustaqil tashkilotlar — funksional kompaniyalar tashkil etiladi.

Xorijiy mamlakatlarning elektr energetikasida sanoat faoliyatining milliy xususiyatlari va shartlarini, bozor o'zgarishlarining maqsadlarini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy omillarni hisobga olgan holda raqobatbardosh bozorning turli tashkiliy modellari allaqachon qo'llanilmoqda yoki amalga oshirilmoqda.

Barcha yondashuvlarni birlashtiradigan asosiy narsa bu parchalanish, ya'ni dastlab vertikal ravishda birlashtirilgan energiya kompaniyalarini funksiyalar va faoliyat sohalari

(energiya ishlab chiqarish, uzatish, sotish) bo'yicha ajratishdir. Bu raqobat uchun sharoit yaratish, shuningdek, iste'molchilarni kamsitish va raqobatbardosh va tabiiy — monopol faoliyat sohalari o'rtasida o'zaro subsidiyalash imkoniyatini kamaytirish maqsadida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi uchun elektr energiyasining umumiy ulgurji bozorini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlarini shakllantirish juda muhim amaliy ahamiyatga ega, chunki infratuzilma tovarlari va xizmatlarining ulgurji bozorlarini birlashtirish umuman iqtisodiy integratsiyaning asosidir. Bundan tashqari, mamlakatimizning xalqaro elektr energiyasi bozorlaridagi ishtiroki eksport tarkibini yaxshilashga yordam beradi, ya'ni jahon bozorlariga nafaqat birlamchi energiya manbalari bilan, balki qo'shilgan qiymatning yuqori ulushi bo'lgan mahsulotlar bilan ham kirish imkoniyatini beradi.

Bizning fikrimizcha, elektr energetikasi korxonalari xarajatlar yalpi tushumiga kiruvchi xarajatlar tarkibini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Kerakli yalpi daromadga quyidagilar kiradi:

1. Mahsulotlarni sotish bilan bog'liq xarajatlar, shu jumladan yoqilg'i xarajatlari, sotib olingan elektr va issiqlik energiyasi, xizmatlar uchun to'lov, tartibga solinadigan faoliyat, xom ashyo va materiallar, asosiy vositalarni ta'mirlash, ish haqi va ijtimoiy ehtiyojlar uchun ajratmalar, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning amortizatsiyasi va boshqa xarajatlar.

2. Soliqdan keyingi foyda bilan bog'liq xarajatlar, shu jumladan xarajatlarning quyidagi asosiy guruhlari kengaytirilgan takror ishlab chiqarish uchun kapital qo'yilmalar (investitsiyalar), soliqdan keyingi foydadan dividendlar va boshqa daromadlarni to'lash, tashkilotlarning ustav (aksiyadorlik) kapitaliga badallar, soliqdan keyingi foyda bilan bog'liq boshqa iqtisodiy asoslangan xarajatlar, shu jumladan xodimlarga sanoat tarif shartnomalariga muvofiq imtiyozlar, kafolatlar va kompensatsiyalar.

3. Operatsion bo'lmagan xarajatlar, shu jumladan shubhali qarzlarni uchun xarajatlar. Shu bilan birga, shubhali qarzlarni uchun zaxira tarkibida energiya uzatish paytida yuzaga kelgan debitorlik qarzlari hisobga olinishi mumkin. To'lash uchun oldingi davrda tarifga kiritilgan zaxira yaratilgan shubhali qarzlarni to'lash daromad sifatida tan olinadi va tashkilotlarning daromad solig'ini to'lashni hisobga olgan holda keyingi davrda zarur yalpi tushumdan chiqarib tashlanadi.

Qanday bo'lmasin, elektr tarmoqlari korxonalarining xarajatlari elektr uzatish liniyalari va uzatish podstansiyalari xarajatlaridan iborat. Taqsimlash tarmoqlarining funksiyalari energiyani qo'llab-quvvatlovchi podstansiyalardan iste'molchilarga yetkazib berishdan iborat.

Bundan tashqari, asosiy tarmoqlar energiya tizimining ishonchliligi, barqarorligi va samaradorligini oshirish uchun tizimlar-aro vazifalarni xam bajaradi. Ular elektr energiyasini ishlab chiqarish xarajatlarning bir qismi sifatida hisobga olinadi. Elektr energiyasini tashish xarajatlari elektr stansiyalari balansida joylashgan podstansiyalar va tarqatish moslamalarini saqlash xarajatlarini o'z ichiga olmaydi. Iste'molchilar podstansiyalarini saqlash xarajatlari ham elektr energiyasini uzatish narxining bir qismi sifatida hisobga olinmaydi.

Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash elektr uzatish liniyalari va transformatsiyalar orqali tashish paytida uning qisman yo'qolishi bilan bog'liq, shuning uchun elektr energiyasini yo'qotish qiymati yillik xarajatlarga kiritiladi

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, energiyani uzatish va taqsimlash bo'yicha korxonalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda xarajatlarning tarkibi juda xilma-xildir. Shunday ekan, elektr energiyasi korxonalar xarajatlariga ta'sir qiluvchi eng muhim omillar energiya obyektining turi va xarajatlarning maqsadi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalarga asoslangan holda bizning elektr energetikasi korxonalar xarajatlari hisobini takillashda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. Elektr energetikasi korxonalar xarajatlariga ta'sir qiluvchi eng muhim omil bu energiya obyektining turi va xarajatlarning maqsadi hisoblanadi. Ushbu omillarga qo'shimcha ravishda, xarajatlarning iqtisodiy tarkibi, kuchlanish darajasi, iste'molchilar guruhlari va paydo bo'lish zonalari xarajatlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, tarif turi va uzatiladigan energiya turi xarajatlarga katta ta'sir ko'rsatadi.

2. Ham asosiy, ham yordamchi ishlab chiqarish xarajatlarini buxgalteriya hisobini (analitik) imkonini beradi tashkil etish va metodikasi boshqaruv qarorini qabul qilish uchun sintetik buxgalteriya hisob varaqlaridagi ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 1-son BHMS Hisob siyosati va moliyaviy hisobot.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. – 66 b
3. Urazov K.B., Pulatov M.E. Buxgalteriya hisobi. Darslik. — T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2020, 558 bet.
4. Фуломова Ф.Ф. Бухгалтерия ҳисоби бўйича амалий қўлланма. – Т.: 2004. – Б.141
5. Safarov B., Raxmanov T. Buxgalteriya hisobi. O'quv qo'llanma. – Samarqand, SamDU, 2019. -388 bet.
6. Abdvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. — T.: TDIU, 2019. — 403 b.
7. Qudbiyev, N. T., Haydarov, U. S. O., & Kurbonova, S. A. (2022). Xarajatlarning hisobning zamonaviy usullari. Scientific progress, 3(1), 442-448.
8. М.Қ.Пардаев, Б.А.Хасанов, Ж.И.Исроилов, М.Э.Пўлатов, Ў.Т.Эшбоев, А.Н.Холиқулов. Молиявий ва бошқарув таҳлили. Дарслик. Т.: ТДИУ ва СамИСИ, 2011. — 239 бет.
9. Kurbonova, S. A. (2021). MAHSULOT TANNARXI HISOBIGA OLISHDA BOSHQARUV HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Scientific progress, 2(8), 603-607.
10. Темиркулов, А. А. (2023). Важность Мотивации В Эффективном Управлении Персоналом Организации. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 4(1), 117-127.
11. ТЕМИРКУЛОВ, А. А. АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ. АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В

СОВРЕМЕННОМ МИРЕ Учредители: Общественная организация“ Институт социальной трансформации“, 244-249.

12. Davlyatshaev, A. A., & Temirkulov, A. A. (2022). Internationalization of the Educational Process in a Market Economy. *Journal of algebraic statistics*, 13(3), 3459-3464.

13. Tohirovich, Q. N. (2024). The Role of Performance Assessment in the Personnel Management System. *American Journal of Integrated STEM Education*, 1(1), 43-51.

14. Kurbonova, S. A. (2021). Mahsulot tannarxi hisobiga olishda boshqaruv hisobini takomillashtirish masalalari. *Scientific progress*, 2(8), 603-607.

15. Костикова, В. С. (2019). Формирование интегрированной системы учета затрат и калькулирования себестоимости на электротехнических предприятиях. *Молодой ученый*, (32), 30-32.

16. Данейкина, Ю. С. (2023). УЧЕТ ЗАТРАТ НА ПРОИЗВОДСТВО (НА ПРИМЕРЕ ПАО “ЭЛЕКТРОВЫПРЯМИТЕЛЬ”). *Огарёв-Online*, (10 (195)),

17. Khatamovna, R. S. (2022). The Importance of Information about Cost Behavior to Increase Efficiency of Enterprise Management. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 190-195.

18. Якубов, В. Г. (2022). Теоретические Основы Оценки Стоимости Бизнеса. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*, 3(12), 28-39.

19. Расулова, Ш. (2023). XARAJATLARI HISOBINI TASHKIL ETISH VA TASNIFLASHNING IQTISODIY AHAMIYATI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(2), 85-93.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

